

4. Депутатська недоторканність. *Конституційний Суд України: веб-сайт*. URL: <https://ccu.gov.ua/storinka-knygy/5142-deputatska-nedotorkannist> (дата звернення: 27.04.2025).

Одержано 02.05.2025

Валерія Володимирівна ДЗЯД,

курсант навчально-наукового інституту № 2

Харківського національного університету внутрішніх справ

Науковий керівник:

Олександр Іванович РАДЧЕНКО,

кандидат юридичних наук, доцент,

*доцент кафедри конституційного і міжнародного права та прав людини
Харківського національного університету внутрішніх справ*

ПРИНЦИП ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА: ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ В КОНСТИТУЦІЙНІЙ ПРАКТИЦІ

Верховенство права є фундаментальним принципом демократичної правової держави, який визначає основні засади організації суспільного і державного життя. Суть цього принципу полягає у тому, що всі учасники суспільних відносин — як фізичні особи, так і органи державної влади, посадові особи — зобов'язані діяти відповідно до вимог права та закону. Верховенство права забезпечує не лише формальне підпорядкування закону, а й гарантує реальне забезпечення прав і свобод людини, недопущення свавілля, встановлення юридичної відповідальності для органів публічної влади.

У сучасній правовій науці концепція верховенства права розглядається у двох основних аспектах: формальному та матеріальному. Формальний аспект акцентує увагу на тому, що влада повинна діяти в межах і відповідно до закону. Матеріальний аспект, у свою чергу, підкреслює необхідність відповідності змісту законодавчих актів принципам справедливості, прав людини і демократії [1, с. 136]. Верховенство права також включає в себе низку конкретних елементів, серед яких можна виділити: пріоритет прав і свобод людини перед державними інтересами; рівність усіх перед законом; заборону свавілля органів влади; ефективний судовий захист прав особи; забезпечення правової визначеності та стабільності нормативно-правових актів. Таким чином, принцип верховенства права вимагає, щоб державна влада була не лише юридично обмеженою, але й орієнтованою на цінності свободи, справедливості та поваги до гідності кожної особи.

Важливо також зазначити, що реалізація принципу верховенства права є невід'ємною складовою конституційної практики будь-якої

демократичної держави. Конституція України, ухвалена 28 червня 1996 року, прямо закріплює принцип верховенства права як один з основних засад конституційного ладу держави. Відповідно до статті 8 Конституції, в Україні визнається і діє принцип верховенства права, а сама Конституція має найвищу юридичну силу[2].

Поняття верховенства права є одним із ключових у сучасній правовій науці та практиці демократичних держав. Воно має глибокі історичні корені й набуло свого розвитку переважно у межах європейської правової традиції. Ідея обмеження влади за допомогою права виникла ще у філософських концепціях античності, але чітко сформувалася у період формування конституціоналізму.

У сучасному розумінні верховенство права охоплює комплекс взаємопов'язаних елементів. Барентс визначає верховенство права як систему, в якій влада не є абсолютною, а обмежується правовими нормами, що встановлюють межі і форми її здійснення. У такій системі особа наділена гарантованими правами та захищена від свавільного втручання з боку держави [3, с.72-79]. Особливу увагу до багатогранності принципу верховенства права привертає Венеціанська комісія, яка у своїй Доповіді про верховенство права зазначає, що цей принцип включає низку важливих складових: юридичну визначеність, заборону свавілля, право на ефективний судовий захист, рівність перед законом, дотримання прав людини та пропорційність дій влади [4, с.54].

Український вчений В. Шаповал акцентує свою увагу на тому, що верховенство права в Україні має статус конституційного принципу. На його думку, цей принцип вимагає гармонійної взаємодії закону і справедливості. Законодавчі та інші нормативно-правові акти повинні бути не тільки формально чинними, а й змістовно відповідати ідеям прав людини та справедливості [5, с. 312]. Іншими словами, конституційний лад держави має ґрунтуватися на справедливому з точки зору суспільної моралі та очікувань суспільства або принаймні більшій його частині законі. З точки зору української конституційної практики, верховенство права є системоутворюючою ідеєю, яка повинна пронизувати усі сфери діяльності держави і суспільства.

Варто також наголосити, що розуміння верховенства права в українському контексті формувалося під впливом міжнародних стандартів, зокрема практики Європейського суду з прав людини. Застосування положень Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод вимагає від України дотримання принципу верховенства права як у нормотворчості, так і в правозастосовній практиці.

Принцип верховенства права в Україні закріплений на найвищому рівні нормативного регулювання — у Конституції. Стаття 8 Основного Закону визначає, що в Україні визнається і діє принцип верховенства

права, що він є однією з основ конституційного ладу, а Конституція має найвищу юридичну силу [2]. Це положення означає, що не лише громадяни, а й усі органи державної влади, місцевого самоврядування, посадові особи зобов'язані діяти відповідно до Конституції та законів, що з неї випливають.

Верховенство права в українському конституційному порядку не зводиться до простого дотримання норм права — воно наповнюється змістовною характеристикою, яка вимагає забезпечення справедливості, забезпеченості прав людини й безумовна повага до гідності особи. Такий підхід підтримує і тлумачення Конституційного Суду України, який у своїй практиці неодноразово розкривав зміст принципу верховенства права. Зокрема, в Рішенні №1-13/2004 Суд зазначив, що верховенство права є загальновищезначною правовою доктриною, яка включає ідеї правової певності, заборони свавілля, пропорційності дій держави та ефективного захисту прав і свобод особи [6]. Особливої уваги заслуговує правова позиція Конституційного Суду України, відповідно до якої верховенство права вимагає не лише формальної відповідності нормативних актів Конституції, а й змістовної відповідності її цінностям та принципам. Тобто державна влада має діяти не просто в рамках закону, але й з дотриманням високих стандартів прав людини, справедливості та доброчесності.

Реалізація принципу верховенства права в Україні здійснюється через діяльність державних органів, судових установ, органів місцевого самоврядування, а також через безпосереднє застосування норм права громадянами і суб'єктами господарювання. Важливо, що ефективне втілення цього принципу неможливе без незалежної судової влади, здатної забезпечити неупереджене вирішення спорів та ефективний захист прав людини. Саме через справедливі судові процедури можна гарантувати, що права особи будуть захищені від свавільних чи неправомірних дій з боку державних органів.

Особливе значення у цьому контексті має діяльність Конституційного Суду України, який здійснює конституційний контроль і гарантує відповідність усіх нормативно-правових актів Конституції. Ю. Тодика підкреслює, що Конституційний Суд є своєрідним «стражем» принципу верховенства права, оскільки своїми рішеннями він не лише скасовує неконституційні акти, а й формує правову позицію щодо практичного змісту конституційних принципів [7, с.212]. Важливу роль у реалізації принципу верховенства права відіграють також органи адміністративної юстиції. Як зауважує О. Петришин, адміністративні суди забезпечують юридичну визначеність і справедливості у відносинах між громадянами та органами виконавчої влади [8, с. 125-134]. Вони сприяють обмеженню державного свавілля, забезпечують право громадян на справедливий суд і є ефективним інструментом захисту від порушень у сфері публічно-правових відносин.

Незважаючи на те, що принцип верховенства права закріплений у Конституції України, його реалізація в реальній практиці стикається з цілим рядом проблем, що ускладнюють його ефективне застосування та забезпечення прав і свобод громадян. Серед основних проблем, які спостерігаються в Україні, можна виділити такі:

Однією з найбільших проблем у реалізації принципу верховенства права є вплив політики на судову владу. В Україні нерідко спостерігається втручання політичних органів у судові процеси, що веде до підриву незалежності судової системи. Це позначається на якості судових рішень, коли вони стають залежними від політичних сил, а не від справедливості і правової оцінки обставин справи. Як зазначає Битяк, відсутність реальної незалежності судів є основною причиною порушення принципу верховенства права в Україні [9, с.73-79]. Політичний тиск на суди також сприяє корупційним ризикам і впливає на довіру громадян до судової системи.

Нестабільність українського законодавства також є серйозною проблемою для реалізації верховенства права. Часті зміни в законодавчих актах, відсутність чіткої та стабільної правової бази для регулювання суспільних відносин ускладнюють здійснення правосуддя. Це призводить до правової невизначеності та дозволяє органам влади застосовувати законодавчі норми на свій розсуд, що суперечить принципу верховенства права. Закони не завжди чітко прописують права і обов'язки громадян, що дає можливість для їх порушення і створює умови для свавільних дій з боку держави.

Іншою суттєвою проблемою є недостатній рівень правової культури як серед громадян, так і серед представників державних органів. Багато громадян не мають достатнього розуміння своїх прав та обов'язків, що призводить до їх порушень або бездіяльності у разі порушення прав. З боку органів державної влади, суддів, прокурорів також спостерігається низька правова культура, що виражається в неповазі до законодавства, недостатньому розумінні принципів верховенства права та його реалізації на практиці.

Принцип верховенства права є ключовим елементом для побудови демократичної правової держави, і його реалізація є важливою умовою стабільного розвитку суспільства. Конституційна практика України демонструє прагнення до втілення цього принципу, однак на шляху його реалізації існують численні проблеми. Для подолання цих труднощів необхідно здійснити комплексне реформування правової системи, зміцнити інститути демократії та прав людини. Врахування досвіду Європейського Союзу та впровадження ефективних механізмів захисту прав людини може стати ключовим кроком для забезпечення реального верховенства права в Україні[10].

Список бібліографічних посилань

1. Герсти Д. Принцип верховенства права. Київ: Видавничий дім "Києво-Могилянська академія", 2008. 240 с.

2. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 року № 254к/96-ВР // Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141
 3. Барентс Р. Верховенство права в європейському праві. Київ: Юрінком Інтер, 2009. 276 с.
 4. Венеціанська комісія. Доповідь про верховенство права. Страсбург: Рада Європи, 2011. 54 с.
 5. Шаповал В. Верховенство права у конституційному праві України. Київ: Юридична думка, 2013. 312 с.
 6. Конституційний Суд України. Рішення від 7 липня 2004 року № 13-рп/2004 у справі за конституційним поданням 50 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України "Про державні акти на право власності на землю та право постійного користування землею" // Офіційний вісник України. 2004. № 28. Ст. 1861.
 7. Тодика Ю. М. Верховенство права у правовій системі України. Харків: Право, 2011. 416 с.
 8. Петришин О. В. Конституційні механізми забезпечення прав людини в Україні. Харків: Право, 2013. 328 с.
 9. Битяк Ю. П. Проблеми реалізації принципу верховенства права в Україні. Харків: Право, 2015. 240 с.
 10. Європейський суд з прав людини. Рішення у справах проти України: Офіційний сайт ЄСПЛ. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/>
- Одержано 01.05.2025*

Олена Леонідівна ЖУРАВСЬКА,

курсантка навчальної групи ННІЗ-204

Харківського національного університету внутрішніх справ

Науковий керівник:

Світлана Вячеславівна ХАРЧЕНКО,

кандидат психологічних наук, доцент,

професор кафедри психології, соціології та педагогіки

навчально-наукового інституту № 3

Харківського національного університету внутрішніх справ

ПРАВО НА СВОБОДУ ДУМКИ І СЛОВА В УМОВАХ ВІЙНИ

Восний стан впроваджує деякі обмеження, які зазвичай не допускаються в мирний час. У звичайних умовах право на свободу думки і слова, як визначено в міжнародних документах, включає в себе право вільно висловлювати свої думки, переконання та ідеї будь-якими засобами комунікації без